

Sztyepan Pehotnij testamentuma

Kicsoda Sztyepan Pehotnij? Akik az 1992-ben Szekszárdon megjelent Baka István-kötetet (FARKASOK ÓRÁJA) ismerik, azok tudják a választ. A kötet utolsó, legterjedelmesebb ciklusának címében lelepleződik szerzője – Baka mintegy közlöje-közvetítője volt csupán – Sztyepan Pehotnij versesfüzete (1972–1991) költeményeinek. (Erről a ciklusról eddig a legtöbb információ Árpás Károly dolgozatában jelent meg: Adalékok a cikluskompozíció kérdéséhez II. Dunatáj, 1993/4. 48–50. p.) A teremtett költőalteregő azonosítását erősíti az, hogy a jelen kötet öt ciklusából már három Pehotnijé – a 34 versből 21. Sokan csak álcának vélik Pehotnijt, ám megfélemedeznek Baka epikus és drámai jellemformáló képességeiről. Pehotnij legalább annyira élő személy, mint Lónyai Erzsébet–Psyché vagy például Esti Kornél.

Hova vezet a lírai ciklusépítés epikus alapokra helyezése? A posztmodern megoldáshoz: a formai-tartalmi szabályok összeméréséhez, tagadásához? Baka verseinek ilyen értékelésű ambivalenciáját mutatja az is, hogy egyrészt látványosan is elkötelezi magát a kötött formák mellett (klasszikus négy sorosban íródott 20, szonettben 9 műve – előző kötetének 39 verséből négy sorosokban 23, szonettben 4), másrészt verszenéjében hallatlan izgalmas kísérletezést mutat. Nemcsak a bimetriusság és a szimultán verselés dominanciájának és heterogenitásának váltakoztatására gondolok – akár egy versen belül is (itt a Pehotnij-versek vezetnek), hanem az olyan egyszerű, de sokat sejtető megoldásra, mint az áthajlás (a 34-ből 21-ben él vele versszakok és részversek között!). A konvenciók fellazulása ellen ható tendencia a Baka-világ megőrzése és kiteljesítése. Az ismeretlen világ minden egyes újabb tárgya, jelensége egyszerre új és ismerős: Baka nem merül unalmas önisméltelésbe, s minden képe bakai. Hova sorolhatjuk költőnket, kihez mérhetjük életművét? Lesz munkájuk a századvéggel foglalkozó irodalmároknak.

Miféle testamentum ez? Köze van az apokrif testamentumokhoz, mert sötét jövőt jósol – pl. A Jelenések könyvéből –, amelyre föl kell készülni, mert emberpróbáló lesz. Kapcsolódik természetesen Villonhoz – a késő középkori Egy csepp méz címűben, de főleg a Pehotnij-versekben –, csak azt nehéz elválasztani, hogy a vágáns ifjúkori Hagyatékhoz-e inkább, vagy az összegző Nagy Testamentumhoz. Van ezekben a versekben a késő Ady-versek félelmeiből, vagy a Babits Mihály-i, Kosztolányi Dezső-i halálbirkózásból – jaj, csak ereje legyen! A Baka-kötet mégsem úgy testamentum, ahogy a szó jelentéséből várható lenne. Inkább látlelet, ön-reflexió, kísérlet a szemléltői magatartás kivívására (Marcus Aureliusnak, Montaigne-nek könnyű volt).

Az első ciklus három önálló „triszonett”. Látszólag csak a forma fogja össze őket, hiszen Aeneas – Fredman – Trisztán (és Izolda), a három lírai én meglehetősen távol áll egymástól. Ám a figyelmes olvasatban föltárul a párbeszéd lehetetlensége (Didóval, a Világ Urával és Izoldával). A lírai én mindhárom esetben túljutott egy lehetséges megegyezés időpontján, egyéni sorsa rázárult, mint csapda, s legfeljebb abban nyerheti

el méltóságát, ha vergődésében nem alacsonyodik le, kínjai között is megőrzi emberiségét.

A második ciklus tíz versét a Goya-vízióra támaszkodó vers uralja – ám sokatmondó az, hogy az egy Menhiren kívül milyen sok alkotása kapcsolódik a lírai én meditációihoz. Lét és nemlét, a szenvedés fölött és a szenvedésben, a sorsok ura és a végzet áldozata: különféle nézőpontok kavarnak, melyeket megvilágíthat egy 1990-es interjúrészlet: „... szorongásos ember vagyok. Szorongásaim növelik démonikussá a belső valóságot, irracionálisnak, mert valamikor rendkívül racionálisnak hittem. Még ma is a racionalitásból indulok ki, ezért ragaszkodom verseimben a kötött formákhoz, a nagyon világos szerkezethez, és a mindig értelmezhető, rendszert alkotó metaforákhoz...” („Nem tudok egy gonosz Istenben hinni!” Darvasi László beszélgetése Baka Istvánal. Délmagyarország, 1990. 05. 20. 9. p.) Elgondolkodtató Kormos-idézése – Fém hőmértök –, mennyire fontos a pályára bocsátó Mester emberi és költői példája!

A következő három ciklus önálló egész, de szoros köze van a kötetkompozícióhoz. Kissé figyelmesen vizsgálva a Fibonacci-sor elemei, arányai bukkannak elénk: 2:1, 2:3, 3:5, s még megjelenik a 13, a 21, a 13:21 és a 21:34. Baka kompozíciós technikája tovább finomodott – részletezően több versében is kimutathatnánk az aranymetszés elvét (noha egyébként tartózkodik a klasszicizálástól). A Pehotnij-versekre az imitálás és a stilizálás nyomja rá a bélyegét. Mintha Pehotnij köztünk élne, mintha lerothadt városképei a mi díszleteink is lennének. Nehéz ezt elsőre elfogadni, hiszen Baka hangsúlyozottan kapcsolódik egyetemi, tanári, fordítói és baráti találkozásokból táplálkozó orosz és szovjet élményeihez. Egy idő után azonban felismerjük (fel kell ismernünk) az uniformizáló közelmúlt napjainkig ható, velünk is tovább létező következményeit, amelyeket a diadalok és a napi politikai események elfelejtettek velünk. Ismernünk kell igazi esélyeinket – figyelmeztet Sztyepan Sztyepanovics Pehotnij önsorsontása.

A költeményekből groteszk képekben, abszurd helyzetekben, ironikusan és tragikus sejtésekkel, sejtetésekkel bontakozik ki egy marginalizálódó, Hajnóczy Péter figuráira emlékeztető alak, akinek hasonmás énjét olyan jól ismerjük a korábbi Baka István-versekből. Ő az, aki mellett elmegyünk, aki kívül esik látókörünkön, pedig Lázárként felebarátunk. Nem véletlenül lengi körül a hős jelen idejű világát az ortodox kereszténység levegője, Dosztojevszkij, Jeszenyin, s az emigrációba, haláltáborokba, börtönökbe vagy akár csak a vodkásüveg üregébe sodródó orosz, kelet-európai értelmiség egyik toposzfigurájává jegecesült Pehotnij alakja.

Baka István kötete Pécssett jelent meg, az előző Szekszárdon. Lehet, hogy hazatalál szűkebb pátriájába, Dunántúlra? Több ízben említette, hogy sohasem szakadt el Szekszárdtól, szülővárosától. Kedves neki a táj, ismeretlenül is ismerősek a Dunántúl emberei. Tegyük próbát, szót értünk-e a költővel: vegyük kézbe a kötetét és olvassuk verseit; higgyünk az antik auktor szavának: Non opus est verbis, credite rebus!

(*Jelenkor*, 1994)